

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІДБІР КАНДИДАТІВ НА СЛУЖБУ В ОВС ЗА МОРАЛЬНИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ

Користін О. Є.

Цільмак О. М.

У статті авторами наголошується проблема професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в ОВС. Пропонується здійснювати його за допомогою вивчення певних моральних характеристик, використовуючи методи: спеціальних доручень; спостереження, психодіагностичні (проективні та тестові). Підкреслено, що саме це дозволить поповнювати лави ОВС надійними висококваліфікованими фахівцями, взірцями правової та моральної культури.

Ключові слова: мораль, моральні характеристики, кандидат на службу в ОВС, професійно-психологічний відбір, правоохоронці.

В статье авторами отмечается проблема профессионально-психологического отбора кандидатов на службу в ОВД. Предлагается осуществлять его с помощью изучения определенных нравственных характеристик, используя методы: специальных поручений; наблюдения, психодиагностические (проективные и тестовые). Отмечено, что именно это позволит пополнять ряды ОВД надежными высококвалифицированными специалистами, образцами правовой и нравственной культуры.

Ключевые слова: мораль, нравственные характеристики, кандидат на службу в ОВД, профессионально-психологический отбор, правоохранители.

In this article the authors noted the problem of professional psychological selection of candidates to serve in the police station. It is proposed to implement it by studying certain moral characteristics, using methods: special assignments; observation, psychodiagnostic (projective and test). It was noted that this would allow joining the ranks of ATS reliable highly qualified specialists, samples of legal and moral culture.

Keywords: ethics, moral characteristics, the candidate to serve in the police department, professional psychological selection, law enforcers.

Працівники правоохоронних органів повинні бути високоморальними фахівцями, взірцями правової та моральної культури, справедливо відстоювати та захищати права й законні інтереси громадян. Однак реалії сьогодення вказують на те, що система професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в ОВС, а також і система професійно-психологічного супроводження правоохоронної діяльності не відповідають еталонному зразку та потребують коригування й удосконалення.

Мораль здійснює універсальний вплив на життя людини й суспільства загалом, що проявляється через реалізацію основних соціальних функцій (регулятивної, оціночної, ціннісно-орієнтуючої, пізнавальної, виховної тощо). Іншої подібної форми соціальної регуляції в суспільстві не існує [1, 187].

Юрист повинен володіти не тільки високою моральною свідомістю, але й відповідною поведінкою. Правник завжди й скрізь має неухильно дотримуватися морально-правових норм, виступати взірцем у цьому

© О.Є. Користін, О.М. Цільмак 2015

відношенні, доводити на власному прикладі, що будувати життя треба за моральними законами. Додержуватись моральних вимог, що панують у суспільстві, юрист має не тільки в ході професійної діяльності, але й поза нею в повсякденному житті [2, 715].

Слід зазначити, що на сьогодні тільки починає формуватися психологія моральності, в якій поєднуються психологія, етика та філософія, це знайшло своє відображення в працях: Ж. Піаже, С.Л. Рубінштейна, Е. Фрома, Л.М. Попова та ін.

Моральність, як суспільне явище з притаманними їй особливостями, рисами, докладно проаналізована в працях: Є.В. Беляєвої, В.С. Біблера, В.А. Блюмкина, О.Г. Дробницького, А.А. Гусейнова і Р.Г. Аapresяна, Б.І. Каверіна, Б.В. Маркова, А.В. Разіна, О.І. Титаренко, В.Д. Шадрикова, А.І. Яковлєва, Н.П. Кирилова та ін. Моральні характеристики правоохоронців розглядали у своїх працях Г.Ф. Гребенькова, С.Д. Гусарєва, В.О. Лозовий, О.В. Петришина, О.Ф. Скакун, С.С. Сливка, Д.П. Фіолєвський та ін.

Однак чіткі структуровані критерії щодо професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в ОВС за моральними характеристиками в наукових працях не знайшли свого відображення. Це й буде метою та завданнями нашої статті.

Моральні характеристики людини в етиці та психології часто пов'язують з такими психологічними категоріями, як: моральні якості, моральні почуття, моральні цінності, моральні норми, моральні правила, моральні принципи, моральні звичаї, моральні судження, моральні уміння, моральний стан, моральні властивості, моральний борг, моральні вчинки, моральна діяльність тощо.

Отже, моральність знаходить своє відображення у двох взаємозалежних напрямках, а саме – особистісному та соціальному, тобто вона формується шляхом прищеплення особі соціумом моральних норм, моральних правил, моральних звичаїв тощо; а також шляхом особистісного морального вибору. Слід зазначити, що моральні характеристики особистості засновані на звичці та страху перед соціальним несхваленням; ґрунтуються на почутті обов'язку та підтримуються почуттям сорому та докорами совісті. Таким чином, у структурі характеру особистості представлені два різновиди моральних характеристик, а саме:

1) особистісні моральні характеристики (моральні якості, моральні уміння, моральні принципи, моральні установки, моральний стан, моральні судження, моральні почуття, моральні цінності тощо);

2) соціальні моральні характеристики (моральні норми, моральні правила, моральні звичаї тощо).

На нашу думку, моральні характеристики в особистості знаходять своє відображення на теоретичному та психологічному рівнях. Змістом моральних характеристик теоретичного рівня виступають знання, погляди, ідеали, звичаї, соціальні стереотипи, принципи та норми моралі. Зазначений рівень формується протягом усього життя особи; є стійким і визначальним для будь-якої сфери життєдіяльності. А змістом психологічного рівня

виступають: моральні почуття, емоції, симпатії, антипатії, оціночні критерії, якості, уміння, цінності тощо. При цьому особистісні та соціальні моральні характеристики визначаються у двох особистісних сферах: 1) морально-допустимій або морально-недопустимій; 2) абсолютно-допустимій або абсолютно-недопустимій.

Моральні характеристики особистості виникають, розвиваються та формуються під впливом соціально-психологічних чинників і проявляються в поведінці особистості, її вчинках і висловлюваннях. Зокрема, соціальні моральні характеристики детермінуються соціально схваленими засобами та способами досягнення мети, актуальними соціальними вимогами, сучасними реаліями, суспільними традиціями й звичаями, соціальними цілями та завданнями й відображають основний сенс життєдіяльності тощо. А особистісні моральні характеристики детермінуються особистісно-обраними засобами та способами досягнення мети, актуальними потребами й мотивами особистості, особистісним світоглядом, установками тощо. Ці детермінанти сприяють утворенню груп соціальних і особистісних моральних характеристик (дивись табл. 1).

Таблиця 1

Соціально-психологічні детермінанти груп соціальних та особистісних моральних характеристик

Групи моральних характеристик	Соціальні моральні характеристики	Особистісні моральні характеристики
Інструментальні - це ті, що детерміновані:	соціально схваленими засобами та способами досягнення мети	особистісно-обраними засобами та способами досягнення мети
Актуальні - це ті, що детерміновані:	актуальними соціальними вимогами	актуальними особистісними потребами та мотивами
Сучасні - це ті, що детерміновані:	сучасними реаліями	особистісним світоглядом
Традиційні - це ті, що детерміновані:	суспільними традиціями та звичаями	традиційним, звичним стилем поведінки
Термінальні - це ті, що детерміновані:	соціальними цілями та завданнями та відображають основний сенс життєдіяльності	особистісними сенсами, цінностями, "Я-концепцією", особистісними ідеалами, зразками, персоніфікованими образами
Базові - це ті, що детерміновані:	загальноприйнятими нормами та правилами життєдіяльності	особистісними нормами, правилами та принципами життєдіяльності

Слід підкреслити, що кожна людина має свій певний рівень моральності, і це залежить не стільки від інтелекту, скільки від її бажання, волі, світорозуміння та світобачення. Тобто кожна людина обирає для себе певні норми й реалізує їх у процесі життєдіяльності.

Моральні характеристики особистості мають вагомий значення для її соціального співіснування. Вони забезпечують регуляцію поведінки шляхом: а) встановлення або обрання норм, принципів, правил поведінки; б) контролю над виконанням норм, принципів, правил поведінки з боку суспільного осуду або совісті особистості; в) підтримки єдності людства та цілісності духовного світу особистості; г) морального вибору соціально схвалених форм поведінки тощо. Отже, необхідно зазначити, що функціями соціальних та особистісних моральних характеристик є:

а) оцінна - забезпечує розгляд вчинків у координатах "добре" і "погано";

б) регулятивна - забезпечує регуляцію поведінки шляхом установаження або обрання норм, принципів, правил поведінки;

в) контролююча - забезпечує контроль над виконанням норм, принципів, правил поведінки з боку суспільного осуду або совісті особистості;

г) інтегруюча - забезпечує підтримку єдності людства й цілісності духовного світу особистості;

д) виховна - забезпечує розвиток і формування соціальних та особистісних моральних характеристик у напрямку правильного й обґрунтованого морального вибору.

На сучасному етапі застосування психодіагностичного інструментарію для відбору кандидатів на службу в ОВС не ураховується такий критерій, як моральні характеристики особистості, хоча реалії сьогодення вказують на те, що це є вкрай важливим критерієм, який в жодному разі не можна оминати та ігнорувати.

Отже, на нашу думку, здійснюючи професійно-психологічний відбір кандидатів на службу в ОВС, необхідно особливу увагу звертати на соціальні та особистісні моральні характеристики особи. Слід зазначити, що психологічне тестування не завжди надає достовірні результати, тому для перевірки кандидатів на службу в ОВС краще надавати їм спеціальні доручення, під час яких і перевіряти ступінь розвитку тих чи інших моральних або аморальних характеристик, а також ретельно спостерігати за вчинками кандидата, його формами поведінки, його висловлюваннями тощо.

При цьому необхідно звертати увагу на ступінь розвитку в них таких особистісних моральних якостей, як: відповідальність, вірність, ввічливість, безкорисливість, гідність, делікатність, дисциплінованість, дипломатичність, доброзичливість, добросердність, коректність, надійність, неупередженість, нормативність, обов'язковість, ощадливість, працелюбність, принциповість, пунктуальність, порядність, сумлінність, тактовність, толерантність, чемність, чесність, етичність.

Слід підкреслити, що протипоказаннями для служби в органах внутрішніх справ є наявність у кандидата таких аморальних якостей, як: брутальність, брехливість, грубість, жорстокість, жадібність, зверхність, користоловство, конфліктність, лицемірство, малодушність, недисциплінованість, несерйозність, ненадійність, нетактовність, неповага до інших, підлість, підступність, підкупність, егоїзм. Також особливу увагу необхідно звертати на схильність кандидата до: вихвалання, зради, дворушництва, помсти, уникнення роботи тощо.

Перевіряючи кандидата на службу в ОВС на спеціальних дорученнях, також треба й вивчити ступінь розвитку в нього моральних умінь. Особливу увагу слід звернути на такі вміння: 1) дотримуватися вимог законодавства; 2) правомірно виконувати професійні обов'язки; 3) підпорядковуватися загальноприйнятим нормам; 4) дотримуватися високої культури спілкування; 5) виправдовувати довіру держави, суспільства; 6) дотримуватися професійної етики; 7) реалізувати загальні принципи моралі в конкретних випадках; 8) шанобливо ставитися до моральних і культурних цінностей, до історії України, звичаїв, обрядів, символіки; 9) протистояти спокусам; 10) відстоювати та захищати законні права та інтереси особи; 11) поважати й чесно ставитися до людей; 12) допомагати людям, турбуватися про

них; 13) дотримуватися свого слова; виконувати те, що було обіцяно, не давати зайвих обіцянок; 14) своєчасно приходити на роботу, зустріч, тобто не запізнюватися; 15) шанобливо, з повагою ставитися до інших; 16) відповідати за свої вчинки; 17) визначати межу моральної поведінки, за якою починаються аморальні й протиправні вчинки; 18) удосконалювати свою особисту культуру, оволодівати нормами й правилами моральної поведінки; 19) координувати та контролювати свою поведінку; 20) жертвувати не заради конкретної справи чи людини, а заради ствердження вищої моралі; 21) відновлювати природну гармонію в правових відносинах; 22) усвідомлювати власні моральні помилки та обирати шляхи їх виправлення; 23) запобігати порушенню гармонії між духовним і матеріальним, віддаючи всі сили, здібності, талант, енергію для забезпечення правопорядку та ін.

Відбираючи кандидата на службу в ОВС, необхідно ретельно вивчати його моральну культуру, тобто рівень його духовного розвитку та ступінь готовності до цивілізованого співіснування; а також моральну свідомість, тобто систему почуттів, понять, поглядів, уявлень особи про загальнолюдські цінності.

Моральна культура базується на моральній свідомості особистості та є головним критерієм у виборі особою моделі, мети та засобів поведінки й визначає характер ставлення кандидата до світу, до держави, до діяльності, до людей і до суспільства загалом.

Одним із вагомих критеріїв професійно-психологічного відбору кандидата на службу в ОВС є моральні цінності, які взаємопов'язані з моральними установками, тобто тими моральними постулатами, аксіомами, нормами, правилами й принципами, які є основою його вчинків і його форм поведінки. Саме вони вказують на те, як кандидат ставиться до добра та зла, як він реалізує це ставлення в процесі життєдіяльності.

Слід підкреслити, що особистість сама обирає для себе, що "можна", що "не можна", що "треба", що "не треба" та відповідно до цього вона й живе. Зрозуміло, що ці категорії "можна", "не можна", "треба" (або "необхідно", "потрібно") між собою завжди знаходяться в стані морального змагання. Особа розуміє, що те, що засуджується суспільною мораллю та є неправомірним, тягне за собою суспільне несхвалення, адміністративну або кримінальну відповідальність.

Отже, здійснюючи професійно-психологічний відбір та добір кандидата на службу в ОВС, необхідно вивчати такі різновиди моральних цінностей, як: матеріальні, вітальні, духовні та соціальні. Зокрема, при вивченні матеріальних цінностей суб'єктам, які здійснюють професійно-психологічний відбір кандидата на службу в ОВС, необхідно встановлювати ступінь особистісної значимості для кандидата матеріальних благ. Слід зазначити, що при викривленні цих цінностей особа може виявляти схильність до корупції.

Вивчаючи вітальні цінності, необхідно звертати увагу на ставлення кандидата до життя та здоров'я як вищої людської цінності. Завдяки цим цінностям забезпечується збереження власного життя, відбувається захист людського життя й дотримуються правила безпеки життєдіяльності. Слід зазначити, що при викривленні цих цінностей особа може бути схильна до самогубства та до нехтування людським життям і здоров'ям.

Також суб'єктам, які здійснюють професійно-психологічний відбір кандидата на службу в ОВС, необхідно вивчати і їх духовні цінності, звертаючи увагу при цьому

на ступінь особистісної значимості для кожного кандидата моральних цінностей щодо відстоювання добра та забезпечення справедливості. Завдяки цим цінностям особа забезпечує верховенство права та торжество справедливості; компетентно виконує функціональні обов'язки; ефективно вирішує завдання правоохоронної діяльності. Слід зазначити, що при викривленні цих цінностей особа може бути схильна до зради, дворушництва, а також буде уникати роботи.

При вивченні соціальних цінностей, необхідно звертати увагу на ступінь розвитку в кандидата прагнення допомогти людям. Завдяки цим цінностям особа само-реалізується шляхом допомоги людям під час захисту їх законних прав та інтересів. Слід зазначити, що при викривленні цих цінностей особа може бути схильна до вирішення власних проблем за рахунок правоохоронного статусу.

Отже, працівник правоохоронних органів повинен бути носієм морально-правових норм, виступати творцем нових моральних цінностей у праві, пропагувати й доводити на власному прикладі, що будувати життя треба відповідно до українського законодавства та суспільно прийнятими моральними нормами, правилами, принципів.

Підводячи підсумки, необхідно підкреслити, що суб'єктам, які здійснюють професійно-психологічний відбір кандидата на службу в ОВС, необхідно глибоко та різнопланово, ретельно та копітко вивчати соціальні й моральні характеристики особистості. При цьому застосовувати не тільки психодіагностичні методи, але й метод спеціальних доручень і метод спостереження. Слід наголосити, що саме це дозволить поповнювати лави ОВС надійними висококваліфікованими фахівцями, взірцями правової та моральної культури.

Література

1. Юридична деонтологія : підручник / В.Д. Ткаченко, С.П. Погребняк, Д.В. Лук'янов та ін.; за ред. В.Д. Ткаченка. - Х.: Одіссея, 2006. - 256 с.
2. Хоменко О.В. Загальна характеристика моральної культури юриста / О.В. Хоменко // Форум права. - 2013. - № 3. - С. 712-716. - [Електронний ресурс]: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_117.pdf.

Користін О.Є.,

*доктор юридичних наук, професор,
ректор Одеського державного університету
внутрішніх справ*

Цільмак О.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

Надійшла до редакції: 03.04.2015